

A könyvtárhasználati szokások változási tendenciái

A könyvtárhasználati szokások az olvasási szokásoktól, s ez utóbbiak a társadalmi körülményektől függenek. Ami az olvasási szokásokat illeti, sajnos nem vagyok a jó hír hozója. Hiába végeztünk újabb országos vizsgálatot, rosszról jóra váltó tendenciákról nem tudok számot adni. Az olvasáskultúra területén változatlanul azok a tendenciák vannak érvényben, amelyek már a hetvenes években kibontakoztak. Így az olvasás mennyiségének a csökkenése (ami nem jelenti egyúttal az olvasók számának csökkenését), a szépirodalom, s ezen belül főleg a klasszikusok és a líra visszaszorulása.

Szokások és okaik

Természetesen nem azért van ez, mert az emberek egyszerre csak fejükbe vették, hogy ezután több lektúrt olvasnak. Az életmód, az életkörülmények változásaival függenek össze szorosan ezek a jelenségek. Mindenki tapasztalhatja ennek az inkább már csak a megélhetésért és nem is a gyarapodásért folytatott hajtós életvitelnek az „áldásait”, amelyek közé a kultúrára fordított idő- és energiamennyiség csökkenése is tartozik. Utalni kell arra is, hogy a társadalom elesettjeinek létszáma növekszik, részint a társadalom előregedése miatt, másrészt az anyagi gondok súlyosbodása következtében. A hajtós életmód foglyai egyre több praktikus, jól használható információra számítanak, és a könyvtáraktól is – ha odafordulnak – gyors és hatékony szolgáltatásokat várnak. Azok az emberek pedig, akik a társadalom peremvidékei felé sodródnak (betegek és idősek), de nem annyira peremhelyzetűek, hogy a könyvtárnak tájékkára se menjenek, egy egészen másfajta könyvtári funkció erősítését igényelnék: a szociális funkciót. A társadalmi igé-

nyek szemszögéből tehát egyfelől egy gyors és rugalmas szolgáltatóüzemre, másfelől pedig egy szociális funkciókat is felvállaló kulturált menedékhelyre lenne szükség.

A könyvtárhasználók arányát illetően sincsenek jelentős változások: számuk kis ingadozásokkal jó két évtizede stagnál. A 70-es évek végéhez viszonyítva legutóbbi felmérésünk szerint a lemorzsolódók aránya ugyan növekedett a könyvtárat soha nem használókéhoz képest, vagyis a mai magyar felnőtt társadalomban – a 10 évvel ezelőtti helyzethez képest – kevesebben vannak, akik soha nem voltak könyvtári tagok, a könyvtártagok aránya viszont változatlan. Tehát az ifjú generációk körében kifejtett könyvtárhasználati nevelőmunka kezd egy kicsit beérni: több ifjú ember kerül a könyvtárak vonzáskörébe, de felnőtt korukra semmivel sem maradnak többen könyvtárhasználók, mint 10 vagy 20 évvel ezelőtt. A stagnálás és az a tény, hogy nem tudjuk megtartani nagyobb számban a beiratkozott olvasókat, el kell, hogy gondolkodtasson minket. Megfontolandó az is, hogy változatlanul jellemző a hetvenes években megindult folyamat: az egyes társadalmi rétegek közötti különbségek növekvőben vannak. Ez a tendencia az olvasás mennyiségi és minőségi mutatóira, valamint a könyvtárhasználatra egyaránt vonatkozik. Egyre nagyobbra nyílik mind az iskolázottsági, mind pedig a város-falu olló. Mit jelent ez? Azt, hogy a felnőtt népességben a könyvtárhasználók aránya lényegében ugyan nem változik, de csökken az alacsony képzettségű és a falusi könyvtárhasználók aránya – a diplomásoké és a városiaké viszont valamelyest növekszik. Tehát azok a rétegek kerülnek egyre hátrányosabb helyzetbe, amelyek eleve is ilyenben voltak.

Melyek azok a könyvtárhasználati változások, amelyeket részint már a jelen, részint pe-

dig a holnap készülődő tendenciáiként tudunk megragadni? Mindenképpen tapasztalható a nem szépirodalmi olvasmányok, a gyakorlati problémákhoz segítségül hívható információk iránti igények növekedése. Várható a szolgáltatások szélesebb köre iránti kereslet, az audiovizuális eszközök fokozottabb könyvtári használata, a helybenhasználat és a referenz-szolgáltatások előtérbe kerülése.

A vizsgálatokból az derül ki, hogy a magyar társadalom és a könyvtár kapcsolatát nem jellemzi valamilyen magától értetődő hétköznapi természetesség, valamilyen fajta „pertu” viszony. Mindmáig a könyvtárak olyan tiszteletre méltó szent helyek, amelyeket csak távolról szeretünk tisztelni. (Közről már csak azért sem tisztelhetjük, mert nem használjuk őket.) Ez valamilyen feudális hagyomány lehet nálunk. Nagyon pozitív az a kép, ami a társadalomban a könyvtárakról él. Én azt mondanám: túl pozitív. Több aktív használó-kritikusra lenne szükségünk!

Nyitott könyvtár

A könyvtárkép eme olimposzi jellegű elemei sok esetben a könyvtárak külső és belső kialakításában, a könyvtárhoz vezető lépcsősorokban stb. is megjelennek.

Új közművelődési modellben kellene gondolkodnunk. S ez nem is a jövő, hanem a ma sürgető feladata. A szükséges változás fő iránya: *köznapi*bb segítő intézmény legyen a könyvtár, oldódjék fel a körülötte megképződött tisztelet- és varázskör, legyen nyitott, *Papp István* szóhasználatával küszöb és küszöb-félelem nélküli intézmény. A nyitott könyvtár dokumentumait, a használókat, a célzott használói kört tekintve is, szolgáltatásai-
ban, azok számát és milyenségét illetően egyaránt nyitott.

Ehhez a könyvtárhoz persze nyitottabb könyvtárosi szerepfelfogás, nyitottabb könyvtárosi szemlélet is szükségeltetik. A nevelőmunkának azok az eszközei, amelyek a régebbi népnevelői-népművelői könyvtárosi munkát jellemezték, minden jel szerint idejüket múlták. A nevelés közvetettebb eszközeit kell előtérbe állítanunk: kulturált szolgáltató tevékenység, a személyes példaadás közvetítésével ható nevelésre gondolok. Nem abból kell kiindulni, hogy én, a könyvtáros a saját képekre és hasonlatosságomra gyúrjam át a könyvtár-

használót, hanem hogy partneremből legjobb képességeit bontakoztassam ki.

Az új könyvtári modell új könyvtárosai is akarnak hatni olvasóikra és használóikra, de demokratikusabb eszközökkel, s remélhetőleg a réginél nagyobb hatáskörrel.

Ez az újfajta, közönségre néző könyvtár, amelyet a külföldi szakirodalom és a hazai szakemberek egy része is úgy jellemez, mint amelyik a könyvtáros könyvtára helyett a használó könyvtárát valósítja meg, természetesen olyan feladatokkal is meg kell hogy birkózzék, mint például ennek a könyvtáreszménynek megfelelő állománygyarapítás.

Itt kopogtat az ajtónkon egy másik téma is: a nyitott közművelődési könyvtárnak az egyre szaporodó közművelődési, városszépítési stb. egyesületekkel való kapcsolata. A könyvtárak *társadalmasításáról* van itt szó. A magyar társadalom könyvtárképében elő sem fordul olyan elem, amely arra mutatna, hogy a könyvtár egyúttal közéleti fórum is lehet. Ez nem véletlen, mert a magyar társadalom a közművelődési könyvtárt és általában a könyvtárt mint intézményt egyértelműen állami (szakszervezeti) hivatalnak tekinti. Nagy kérdés, hogyan lehetne az állami kezelésben működő könyvtárt társadalmasítani, a társadalom önszerveződésén alapuló testületekkel szorosabb kapcsolatba hozni.

★

A könyvtárügy ajtaján is lényegében ugyanazok a kérdések kopogtatnak, amelyek a társadalom kapuján. Nevezetesen: reform, demokratizálás és mindezek gazdasági, politikai, értékrend- és életvitelbeli vetülete. A nyitott könyvtár demokratikus könyvtári modell, s megítélésem szerint ez az egyedül életképes közművelődési könyvtári modell a holnap Magyarországon. A könyvtárosi munkában kezdeményező stratégiára lenne szükség – mint ahogy a gazdasági szférában is.

A könyvtárügy persze nemcsak szemléletbeli megújulást, hanem technikai-hálózati bázisának fejlesztését is igényli. Montecuccoli szerint a háborúhoz három dolog kell: pénz, pénz, pénz. A magyar könyvtárügy fejlődéséhez csak kettő: újfajta szemlélet és pénz. E két tényező nem szabad egymás ellen kijátszani. Ha közülük bármelyiknek krónikus hiánya lépne fel, akkor a könyvtárhasználat Magyarországon nemhogy fejlődni nem fog, de még az elért szintet sem tudja tartani.

Gereben Ferenc